

Aspecte ale substantivizării în româna actuală. Forme de manifestare a substantivizării adjectivului

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN

Facultatea de Litere
Universitatea din București

1. Substantivizarea, aspecte generale

Substantiv(iz)area este un tip special de *conversiune*¹ (de *schimbare a clasei lexico-morfologice* sau a *părții de vorbire*), constând în trecerea, fără afixe derivate, numai prin procedee morfosintactice, a unui cuvânt din altă clasă morfologică în clasa substantivului.

Se deosebește de *derivarea propriu-zisă (progresivă)*, în cazul căreia este posibilă, de asemenea, trecerea unui cuvânt din altă clasă în clasa substantivului, obținută însă prin atașarea afixelor derivate (există sufixe lexicale care schimbă calitatea morfologică a bazelor, trecându-le în clasa substantivului; vezi derivatele: *frumos*→*frumusețe*, *bun*→*bunătate*, *citi*→*cititor*, *strecura*→*strecurătoare*, *suge*→*sugar*, *suferi*→*suferință*, *primeni*→*primeneală*, *sfi*→*sficiune*, *patru*→*pățime* etc.).

Se deosebește și de *derivarea regresivă*, care permite, de asemenea, schimbarea lexico-gramaticală a bazei, trecând-o în clasa substantivului (ex. *învăța*→*învăț*, *plăcea*→*plac* (a fi pe placul cuiva), *duce*→*ducă* (dor de ducă), *avânta*→*avânt*, *trăi*→*trai*, *zbura*→*zbor* etc.), dar această schimbare se realizează prin suprimare de afixe, mai exact, prin suprimarea sufixului verbal de infinitiv.

În cazul *conversiunii*, procedeele sunt în exclusivitate gramaticale: fie *morfosintactice*, prin preluarea caracteristicilor de flexiune ale noii clase (în cazul nostru, ale substantivului) și prin așezarea în contextele specifice clasei substantivului, fie în exclusivitate *sintactice*, adică fără indici morfologici, numai prin indici sintactici, constând în apariția în vecinătăți specifice și cu funcții sintactice specifice substantivului.

Astfel, dacă are loc trecerea de la adverb la substantiv, acest tip de conversiune este marcată *morfologic* prin apariția flexiunii de tip substantival (*dedesubturi*, *dedesubturile*, *dedesubtului*; *aproapele*, *aproapelui*), iar *sintactic*, prin apariția în contexte specifice substantivului (sunt contexte precum: adjectivul pronominal și contextul genitivului/ posesivului; vezi *acest dedesubt al problemei*; *aproapele nostru*) și cu funcții proprii substantivului, dar imposibile pentru adverb (*Nu cunosc dedesubtul problemei* – forma nou obținută ocupă poziția de complement direct – *Mă uimește dedesubtul afacerii* – ocupă poziția de subiect). Modificări similare se produc în procesul substantivizării interjecției, proces în care, morfologic, interjecția primește flexive de tip substantival (*oful*, *ahurile*, *câr-mâr-uri*, *heirup-uri*), iar, sintactic, trece din vorbirea directă (specifică interjecției) în cea indirectă, integrându-se în organizarea propoziției în pozițiile caracteristice substantivului („Nu mai încăpea *câr-mâr*” (Creangă), *M-am săturat de heirup/ de atâtea heirupuri*).

Mijloacele *morfologice* de substantivizare includ așa-numiții „clasificatori morfologici substantivali”², adică acele flexive specifice substantivului (neîntâlnite în

flexiunea altor clase morfologice), care, atașate unei baze, o includ *neechivoc* în clasa substantivului. Au această calitate, în ordinea frecvenței de apariție: a) articolele (hotărât și nehotărât), legate semantic, prin funcția de individualizare, nemijlocit de substantiv; b) desinența *-uri*, marcă a pluralului întâlnită numai la substantiv; c) desinența de vocativ *-o*, întâlnită, de asemenea, numai la substantiv. O secvență cu structura: *X-uri, X-uri+art.hot., X-art.hot., X-o* aparține clasei substantivului, primele două cu informația suplimentară că substantivul are caracteristicile de plural și de neutru, iar ultima, cu informația suplimentară că substantivul aparține vocativului și că baza de la care provine este un adjectiv (*frumoaso!, cârno!, neagro!, șireato!*). Secvența cu structura *un X* este de tip substantival, indiferent de natura ambigului *un*: articol nehotărât, numeral, adjectiv pronominal nehotărât. Fac excepție structurile *un X Nume*, unde X poate fi adjectiv sau locuțiune adjectivală (*un astfel de final, un excelent actor*). În cazul secvenței *X-art*, lucrurile sunt mai complicate, căci această secvență poate caracteriza și adjectivul, în condițiile antepunerii acestuia; vezi construcții ca: *bărbata femeie, „copilele-mi vise”, „în sânul vecinicului ieri”* (Eminescu), dar funcționează ca substantiv în absența unui centru substantival: *oful (nostru), trimisul (nostru), dragul (nostru), inocentul (de mine), vicleanul (de director)*.

Mijloacele *sintactice* de substantivizare includ așa-numitele „contexte diagnostice”, adică acele contexte (context-cuvânt, și nu context-morfem) specifice substantivului: adjectivele demonstrative, în primul rând, și, cu unele limite, adjectiv-vele propriu-zise³ (*acel ceva, acest „de ce”, neliniștitorul „de ce”*). Pozițiile curente pentru substantiv: subiect și complement necircumstanțial, deși pentru unele tipuri de conversiune sunt concludente (substantivizarea adjectivului, a adverbului, a interjecției, a instrumentelor gramaticale), în alte cazuri, sunt incerte, deoarece caracterizează și alte clase în afara substantivului (sunt neconcludente pentru substantivizarea pronumelui și a formelor verbale nepersonale, care pot și ele ocupa aceste poziții). În cazul acestor ultime clase, criteriul pozițiilor sintactice trebuie corelat cu celelalte criterii: cel morfologic și cel al contextului diagnostic (vezi: *nimicurile acestea, „Ceva”-ul acesta mă sperie*).

Unele substantivizări sunt *gramaticalizate*, adică repetabile pentru cvasitotalitatea bazelor aparținând aceleiași părți de vorbire. Altele, fără să fie gramaticalizate, sunt totuși *curente*⁴, fiind realizate cu aceleași procedee și caracterizând un număr mare de baze ale aceleiași clase morfologice. Altele sunt cu totul *accidentale*, având funcții stilistice și /sau metalingvistice⁵.

În cele ce urmează, interesul nostru se va concentra în exclusivitate asupra celor mai curente și semnificative *substantivizări gramaticalizate*, făcând abstracție de alte tipuri de substantivizare⁶.

2. În categoria substantivizărilor gramaticalizate, poate fi inclusă situația **infinitivelor lungi**, care, aproape general, constituie o modalitate de substantivizare a bazelor verbale⁷. Deși există verbe care nu acceptă infinitivul lung substantivizat (**apărerea, *dispărerea < apărea, dispărea, *constarea < consta, *crederea < crede, *depinderea < depinde, *dormirea < dormi, *mergerea < merge, *mieunarea < mieuna, *murirea < muri, *tușirea < tuși, *urârea < uri*⁸ etc.), clasa acestora este mult mai puțin numeroasă decât a restului verbelor care admit forma de infinitiv lung substantivizat.

Formațiile în *-re*, formații *gramaticalizate* (prin marea regularitate și marea frecvență pe care o au), au ridicat, în lingvistica românească, o dezbatere teoretică privind

modul lor de formare, mai exact dacă aparțin *derivării* cu sufixul abstract *-re* sau *conversiunii* dintr-un infinitiv lung.

- Sunt, fără îndoială, *derivate* creațiile din fondul vechi al limbii: *crezare, făcare, lingare, mulgare (reg.), născare, păscare, petrecare, pierzare, vânzare, zăcare*⁹. Argumentul îl constituie apartenența bazelor verbale conjugărilor cu infinitivul în *-e* (*a crede, a face, a linge, a naște, a paște, a petrece, a pierde, a vinde*) sau în *-ea* (*a zăcea*), al căror infinitiv lung este *-ere* (cu *e* accentuat sau neaccentuat), și nu *-are*, ca în formațiile analizate. De altfel, pentru unele baze, există forme paralele, în raport de sinonimie (parțială), în *-ere* și *-are* (vezi formele: *naștere – născare, facere – făcare, pierdere – pierzare, zăcere – zăcare*).

- Interpretarea celorlalte formații în *-are/ -ere/ -ire/ -îre*, mult mai numeroase decât primele, ca formații obținute prin „conversiune” sau „derivare sufixală”, rămâne un fapt *de decizie*. Nimeni nu se îndoiește că la origine, când exista un infinitiv lung verbal, trecerea în clasa substantivului a fost un procedeu de conversiune, permițând diferențierea lexico-gramaticală a celor două forme. Dată fiind apariția *cu totul* izolată, *nefuncțională*, în stadiul actual de limbă, a infinitivului lung cu valoare verbală¹⁰, există toate motivele să se susțină că astăzi avem a face cu derivare postverbală cu un sufix cu valoare abstractă¹¹. Totuși, pentru stadiul vechi, nu este greșită tratarea acestor formații (mai puțin cele în *-are* provenind de la verbele cu infinitivul în *-e* și *-ea*) ca fiind obținute prin „conversiune”.

3. Tot în clasa trecerilor *gramaticalizate* se includ **supinele substantivizate**¹². Și deși, ca și în cazul infinitivului lung, nu toate bazele verbale admit substantivizarea supinului (**aparținutul<aparține, *bazatul<(se) baza, *beneficiatul<beneficia, *constatul<consta, *dururul<durea, *părutul<părea*)¹³, fenomenul substantivizării supinului caracterizează un număr foarte mare de baze verbale, putând fi considerat ca gramaticalizat.

Substantivizarea supinului se obține fie morfosintactic, mărcile morfologice (articularea, distincțiile de caz) fiind indici neechivoci de substantivizare (ex. *mersul pe jos, consecințele învățatului pe dinafară, grație cititului*), fie în exclusivitate sintactic, adică prin așezarea supinului în poziții sintactice proprii substantivului, poziții în care primește determinanți tipic substantivali (adjectiv; ex. *S-a săturat de atâta așteptat, Orice stat și așteptat în picioare mă obosește, Acest dus și întors în toiul nopții m-a obosit.*).

În cazul acestui tip de forme, se impun două distincții:

- Să se deosebească supinul „substantivat” de cel „verbal”. Trebuie remarcat că ambele utilizări ale supinului, inclusiv cel de tip „verbal”, prezintă trăsături care le „îndepărtează” de caracteristicile verbului prototipic (aceasta este situația generală a formelor verbale nepersonale, iar, dintre formele nepersonale, este, în mod special, cazul supinului, care, spre deosebire de infinitiv și gerunziu¹⁴, prezintă „devieri” mai numeroase și mai importante în raport cu verbul la mod personal). Indiferent de natura *mai verbală* sau *mai nominală* a supinului, supinul păstrează, în orice apariție, într-un grad mai mare sau mai mic, și trăsături de tip verbal¹⁵. Includerea în clasa supinului „nominal”, deci în paradigma numelui, ține de manifestările morfosintactice specifice substantivului (articulare, forme de caz, determinare prin adjectiv: *consecințele mersului pe jos; așteptatul acesta în picioare*), iar includerea în clasa supinului „verbal”, deci în paradigma verbului¹⁶, ține în exclusivitate de manifestări sintactice tipice verbului. Supinul „verbal”

prezintă în comun cu verbul actualizarea complementului direct, deci a unui nominal legat direct, neprepozițional, de verb (*Am de citit două capitole., Termină de pregătit examenul., Este capabil de spus direct tot ce are de spus., Este o tehnică simplă de reparat asfaltul*), sau, în anumite construcții, actualizarea subiectului (ex.: *Rămâne de verificat soluția de către cercetători., Este important de cunoscut adevărul de către întregul grup.*). Și chiar dacă, în raport cu verbul prototipic, există, în cazul supinului, limitări în construcția cu un complement direct (supinul nu admite, de exemplu, realizarea printr-un clitic pronominal), *legarea directă* cu un nominal este o trăsătură sintactică de tip verbal¹⁷.

- Să se deosebească supinul substantivat de participiul substantivat, confuzie posibilă, dată fiind omonimia celor două forme. Distanța este una semantică: supinul substantivat este un postverbal abstract, denumind acțiunea, starea sau evenimentul, parafrazabil prin „faptul de a”, în timp ce participiul substantivat este un postverbal non-abstract, denumind agentul sau pacientul, parafrazabil printr-o propoziție relativă „cel care a făcut, a suferit o acțiune, cel care se află într-o stare”. Să se compare: *spusele mele* (participiu substantivat, cu sensul „cele ce au fost spuse/ ceea ce a fost spus”) cu *spusul pe dinafară* (supin substantivat, cu sensul „faptul de a spune”); *El este alesul nostru* (participiu substantivat, cu sensul „cel care a fost ales”) cu *alesul grâului de neghină* (supin substantivat; actualizând sensul „faptul de a alege”); *un spital de arși* (participiu substantivat, dezvoltând sensul „persoană care este arsă, care a suferit starea de arsură”) vs. *arsul mâncării de către gospodină* (supin substantivat, având sensul „faptul de a arde”) etc.

4.0. Partea a doua a acestui studiu privește **substantivizarea adjectivelor**, inclusiv a **participiilor adjectivabile**, substantivizări care, prin productivitate și frecvențele „lexicalizări”¹⁸, pot fi considerate gramaticalizate. Dincolo de aspectele teoretice, cercetarea se va orienta spre aspectele uzului specific în *momentul actual* de limbă.

4.1. Substantivizarea adjectivului¹⁹

Se pot substantiviza atât adjectivele *calificative* (sau *evaluative*), cât și cele *determinative* (*individualizatoare, clasificatoare*).

4.1.1. Substantivizarea adjectivului determinativ/ individualizator

Adjectivele *determinative* (*individualizatoare/ clasificatoare*) sunt acele adjective care restrâng referința substantivului la o *subclasă de referenți* caracterizați prin aceeași proprietate/ trăsătură individualizantă²⁰. Spre deosebire de articol și de clasa determinanților (adjective demonstrative și posesive), al căror rol este de „a specifica”, din mulțimea indivizilor desemnați prin substantiv, un individ sau mai mulți indivizi cunoscuți, identificabili de către locutori, adjectivul determinativ acționează asupra referinței înseși, restrângând-o la o subclasă/ subspecie a acesteia. Cele mai multe adjective determinative sunt de tip *relațional*, întrucât stabilesc o „relație” (derivativă sau etimologică) cu o bază substantivală (*pol*→ *polar*, *București*→ *bucureștean*, *parlament*→ *parlamentar*, *președinte*→ *prezidențial*, *verb*→ *verbal*, *dreptunghi*→ *dreptunghiular*, *chimie*→ *chimic*, *universitate*→ *universitar* etc.). Clasa include însă și adjective propriuzise (vezi, de exemplu, adjectivele exprimând culori: *floare roșie* vs. *galbenă*)²¹.

Adjectivele *determinative/ individualizatoare* nu satisfac testele „calificării”, dar satisfac testul „identificării”. Să se observe comportamentul unor adjective ca: *prezidențial, parlamentar, polar, școlar, casnic, bucureștean, nocturn, verbal, nominal* etc., care nu satisfac testele „calificării”:

-testul gradării (**alegeri mai prezidențiale/ *mai parlamentare*²²; **alegeri foarte prezidențiale/ foarte parlamentare*);

-testul construcției exclamative (**ce prezidențiale alegeri!*; **ce nominale structuri!*);

-testul antepunerii (**parlamentarele alegeri, *prezidențialele alegeri*);

-testul satisfacerii tiparului N₂deN₁ (**parlamentarele/ *prezidențialele de alegeri*);

-testul coordonării cu un adjectiv calificativ (*alegeri *importante și parlamentare; alegeri *corecte și prezidențiale*), dar satisfac testul „identificării”, prin acceptarea vecinătății unei construcții partitive sau a adverbului restrictiv *numai* (*În sfera noastră de interes, au intrat numai alegerile prezidențiale/ numai alegerile parlamentare; Dintre simptome, importante, pentru diagnostic, sunt simptomele nocturne*).

● Din punct de vedere *morfosintactic*, substantivizarea înseamnă suprimarea centrului de grup și preluarea informației *gramaticale* a centrului de către determinant. Din punct de vedere *semantic*, determinantul preia și informația centrului, ajungând să cumuleze *două informații*: informația substantivului absent, la care adaugă propria informație, cea de restrângere a mulțimii de indivizi/ de situații la o subclasă cu o anumită proprietate. Astfel, în construcția: *ca pe vremea când se pregătea de prezidențialele care l-au adus în al doilea tur de scrutin*. (RLit. 8, 2003, 31), *prezidențialele* desemnează o „anumită specie de alegeri” (alegeri cu o anumită destinație), restrângând sfera de referință a centrului subînțeleles.

● Recuperarea semantică a centrului absent se face fie anaforic, prin contextul lingvistic, fie printr-o raportare la o anumită situație de comunicare (la o stare de fapt trăită/ cunoscută de locutori.

Să se compare:

(1) *S-a decis că alegerile parlamentare nu-și vor schimba data, rămânând în discuție numai data prezidențialelor.*

(2) *Discuția asupra prezidențialelor continuă.,*

unde *prezidențialele* din (1) cumulează, la sensul propriu, un sens „anaforic” preluat de la sursa referențială „alegeri”, sursă exprimată anterior, în timp ce *prezidențialele* din (2) cumulează, la sensul propriu, un sens dedus „extralingvistic”, cunoscut de vorbitori dintr-o anumită situație de fapt proprie comunității în care se emite mesajul. Fără această informație extralingvistică, adjectivul din (2) ar rămâne ambiguu, cum, de altfel, și rămâne pentru o bună parte de locutori, cei lipsiți de informații extralingvistice (fie că sunt neinteresați de viața politică românească, fie că sunt ruși/ plecați de mult din comunitate). Fără o informație situațională specială sau fără o sursă referențială exprimată sau deductibilă anaforic, construcții ca următoarele rămân neexplicate:

(3) *Banii de protocol și banii de „compensate”* (RLit); *Scandalul compensatelor continuă* (RLib);

(4) *Chestiunea adiționalelor în dezbateri televizată* (RLib);

(5) *Se propun anticipatele;*

(6) *Internaționalii sunt pe punctul de a fi uitați;*

(7) *De astă dată, europenele nu ne-au oferit mari satisfacții;*

- (8) *Năstase acceptă eliminarea **agravantelor**. (apud DCR₂);*
 (9) *În ultimii ani, a avut câteva **personale**, care l-au impus definitiv;*
 (10) ***Hexagonala** de curând încheiată (apud DCR₂).*

Uneori, „vagul” semantic (absența informației complete) este rezolvat prin relații anaforice (găsirea exactă, în text, a sursei referențiale sau „deducții” textuale asupra sursei), ca în:

- (11) *”Păgubiții FNI au invadat sălile tribunalelor, interesele **respectivilor** fiind apărate de...” (RLib);*
 (12) *„Legea mai stabilește că pentru obținerea documentului oficial prin care se permit toate acestea, **respectivul** se poate adresa autorității în cauză” (R.Lib), unde *respectivii* (din 11) capătă citire anaforică exactă (*respectivii = păgubiții FNI*), iar *respectivul* (din 12), o citire anaforică aproximativă („cel vizat de legea în discuție”).*

Vezi și exemplul (13): *„a respins **mingea**; [...] **buclucașa** a revenit la Moldovan; [...] **nemții** plimbă **pârdalnica** în jumătatea proprie” (apud Zafiu, 128), unde referința se obține strict anaforic, prin trimitere la sursa referențială *mingea*.*

Alteori, „vagul” semantic (absența informației complete) se rezolvă atât anaforic, prin trimiterea la text, cât și prin trimiterea la o situație extralingvistică; vezi în (14): (14) ***Orientali/Europeni** căutăm apartament ultraeleganț, în cartierul...*, unde includerea enunțului într-o rubrică de *anunț publicitar*, precum și informațiile extralingvistice asupra „închirierilor de preferință la străini” completează partea referențială absentă; vezi și (15), *Matrimoniale*, unde o anumită așezare în pagina de ziar, precum și conținuturile anunțurilor publicitare incluse sub titlu rezolvă parțial „vagul semantic”.

Acest „vag” este, uneori, cultivat de autorul însuși, care, denumindu-și articolul sau capitoul de carte prin titluri ca: *Meteorologice, Ortografice* (apud Zafiu), preferă păstrarea unor termeni „generali”, cu o semantică numai sugerată, nu și total explicitată.

Același cuvânt, în funcție de contextul situațional de utilizare sau în funcție de vecinătățile de combinare, se decodează diferit, ca în: *Stânga primită l-a pus la pământ vs. După alegeri, stânga a devenit majoritară în parlament*, unde *stânga₁* semnifică „lovitură dată cu mâna stângă”, iar *stânga₂*, „deputații reprezentând în parlament opțiunile politice de stânga”. Aceeași formă rămâne incomplet specificată într-o construcție ca: *La noi, stânga nu știe ce face dreapta*, fie pentru că stă în intenția vorbitorului păstrarea „vagului” de decodare, fie pentru că este nevoie de un context mai larg pentru dezambiguizarea completă. Aceste substantivizări prin elipsă sunt surse speciale de omonimie.

• În anumite condiții, procedul substantivizării adjectivului determinativ duce la „lexicalizări”, adică la conversiuni „permanente”, având drept rezultat diferențierea a două cuvinte, iar, în planul interpretării, includerea, ca articole separate de dicționar, a formei substantivale și a celei adjectivale. Situația nu este nouă (vezi mai vechile: subst. *roșie, vânăță*). Vezi și mai recente: *bienală-e, caracteristică-i, celular-e, centrală-e, cezariană-e, cincinal-e, constantă-e, consumabile, cosmetice, cotidian-ene, decolorant-ți, demachiant-e, depoluant-e, executiv-e, fixativ-e, insecticid-e, magistrală, plenară-e, tricolor²³* etc., unele preluate ca atare din alte limbi, altele create în interiorul limbii române, clasa morfosintactică pe care o reprezintă (a adjectivelor determinative devenite substantive) fiind o clasă deschisă și dinamică.

În recentul studiu al Floricăi Dimitrescu destinat „numelor de culori” (Dimitrescu (2002), 147-184), sunt înregistrate substantivizări ale adjectivelor determinative „de

culoare”, unele (*galbeni* „bani de aur”, *albișori* „bani de argint”, *tricolor₁* „steagul național”, *verzii₁* „legionarii”), mai vechi în limbă, altele (*verzii₂* „ecologiștii”, *verzișori/verzi₃* „dolari”, *tricolori₂* „jucători ai echipei naționale”), mai recente, procedeul punând în evidență atât natura lui recursivă, cât și efectele de ambiguitate pe care le produce, același adjectiv substantivizat ajungând să desemneze lucruri diferite (vezi *verzii₁* vs. *verzii₂* vs. *verzii₃*).

4.1.1.1. Substantivizarea adjectivului determinativ în limbajele de specialitate

Procedeul descris apare nu numai în limbajul curent/ standard, ci și în terminologiile științifice, în care, prin frecvență, poate fi considerat un procedeu curent pentru îmbogățirea terminologică. În crearea termenilor de specialitate, asistăm la două etape:

(a) etapa de *subclasificare referențială*, etapă importantă și obligatorie în orice știință, având în vedere că științele operează cu clase și subclase, care trebuie denumite. Denumirea are drept reflex, în plan terminologic, crearea *sintagmelor terminologice*, alcătuite dintr-un substantiv, reprezentând „clasa/ specia”, și un determinativ (adesea, un adjectiv determinativ, dar poate fi și grup prepozițional) delimitând „subclasa/ subspecia”. Vezi, pentru terminologia lingvistică, subclasele: *verbe tranzitive, intransitive, inacuzative, impersonale, unipersonale, defective, neregulate, reflexive, copulative, agentive, non-agentive, cauzative, eventive, modale, aspectuale* etc., obținute prin clasificări succesive, după criterii diferite de clasificare. Unele sintagme, la rândul lor, suportă alte subclasificări, ajungându-se la sintagme terminologice cu trei și patru termeni, fiecare adjectiv determinativ nou adăugat realizând o partiție suplimentară la cea anterioară; vezi, în terminologia lingvistică: [[[*propoziții complete*] *circumstanțiale*] *temporale*]; [[[[*propoziții complete*] *circumstanțiale*] *modale*] *comparative*]; [[*verb impersonal*] *reflexiv*]; [[*verb tranzitiv*] *non-agentiv*]) etc.

(b) etapa de *utilizare* a sintagmelor terminologice, când, din motive de economie (de concizie lingvistică), sintagmele terminologice se reduc la componentul lor *semantic esențial*, la adjectivul determinativ, iar, dacă sunt sintagme cu mai multe adjective determinative, la ultimul adjectiv determinativ, care recuperează adesea, ca informație de clasificare, și etapele clasificatorii anterioare. De exemplu, tipul lingvistic „comparativ” este obligatoriu și „modal”; cel „modal” este obligatoriu și „circumstanțial”, iar cel „circumstanțial”, obligatoriu și „completiv”. În alte situații, nu are loc o recuperare integrală a informației clasificatorii absente, ultimul adjectiv nepurtând și informația de clasificare anterioară. Astfel, în exemplele date, tipul „reflexiv” sau cel „non-agentiv” nu recuperează informația anterioară, „reflexivul” nefiind obligatoriu și „impersonal” (există și reflexive personale), iar „non-agentivul” nefiind obligatoriu și „tranzitiv” (există și non-agentive intransitive).

Rezultatul îl constituie apariția unor termeni noi, obținuți din substantivizarea adjectivelor determinative, termeni sinonimi cu sintagmele terminologice corespunzătoare.

Pe baza acestui procedeu, în terminologia lingvistică modernă s-au creat substantive de tipul: *abstracte, argumentative, anaforice, antecedente, deictice, delocutive, demarcativ, derivativ, cauzativ, clitic, conativ, conectiv, deictic, delocutiv, demarcativ, derivativ, directiv, ergativ, inergativ, evaluativ, evidențiale, expletiv, factitiv, fatem, flectiv, formativ, functiv, indiciale, interogativ, jonctiv, masiv, nominale, performative, prezentative, relative, situative*²⁴ etc.

Pe baza aceluiași procedeu, în terminologia farmaceutică modernă, s-au creat substantive ca: (*apud* DOOM²: *antidepresive, anticoncepționale, antidiabetice, antigripale, antiluetice, antimalarice, antimitotice, antinevralgice, antipaludice, antipiretice, antireumatismale, antiseptice, antiscorbutice, antiter-mice, antitiroidiene, antitoxice, antitusive, antivirale, antivomitiv; calmante, citostatice, coleretice, contraceptive, fortifiante, tranchilizante* etc.).

Ca și în limbajul comun/ standard, unele creații substantivale astfel obținute pot fi sursă de ambiguitate, rolul dezambiguizator deplasându-se asupra contextului lingvistic; *performativele* pot fi „verbe” sau „construcții”; *relativele* pot fi „propoziții” sau „cuvinte”; *interogativele* pot fi „mărci interogative”, „tipuri de propoziții” sau „tipuri de act de limbaj”; *directivele* pot fi „tipuri de act de limbaj” sau “tipuri de verbe și de construcții”; *circumstanțialele* pot fi „propoziții” sau „părți de propoziție” etc. De aceea, o cerință de exercițiu lingvistic de felul: *Extrageți circumstanțialele dintr-un text* conține un grad mare de imprecizie, nefiind specificată clasa „de deasupra” circumstanțialelor: „propoziții” sau „complemente”.

4.1.1.2. Efecte flexionare ale substantivizării adjectivului determinativ

Pe lângă consecințele *lexicale*, constând în creșterea numerică a inventarului de termeni *simpli*, în defavoarea *sintagmelor* terminologice și, implicit, în *dublarea* inventarului terminologic, există importante consecințe *flexionare* ale acestui proces semantico-sintactic extrem de productiv:

- creșterea ponderii neutrilor, căci formele provin, în cea mai mare parte, din adjective acordate cu substantive neutre (vezi: *substantive abtracte/ masive; adjective calificative/ cantitative; verbe factitive/ delocutive; acte directive/ injonctive; cuvinte relative/ deictice/ anaforice/ cataforice* etc.);

- creșterea, pentru pluralul neutru, a ponderii desinenței *-e*, și nu a desinenței *-uri*, deși *-uri*, în limba standard²⁵, se află în mare revenire de productivitate. Cum nu apare în flexiunea adjectivului, acest *-uri* nu poate apărea nici la adjectivul substantivizat;

- creșterea ponderii substantivelor *masive pluralia tantum*, majoritatea acestor creații ajungând să se utilizeze de preferință la plural și să desemneze „clase de termeni” (*clasa relativelor, a anaforicelor, a injonctivelor, a directivelelor, a conectivelor* etc; pentru unele, nu există încă posibilitatea utilizării la singular: **un directiv, *un injonctiv, *un evidențial*).

4.1.2. Substantivizarea adjectivelor *calificative/ evaluative*

Adjectivele *calificative/ evaluative* sunt cele care aduc o „calificare” suplimentară extensiunii numelui (sintagma *un copil inteligent* conține două informații semantice: informația de a exista „un individ cu trăsătura copil” și cea suplimentară de a fi „inteligent”).

Adjectivele calificative răspund pozitiv la testele „calificării” (vezi *supra*:

- testul gradării: *un om mai inteligent decât/ un om foarte inteligent*; • testul construcției exclamative, derivând din testul gradării, căci orice structură exclamativă este, implicit, intensivă (*ce inteligent elev!, ce cuminte copil!*);
- testul antepunerii: *intelligentul elev, faimosul profesor*; • testul satisfacerii tiparului N₂deN₁: *prostul de Ion/ prostul de elev*²⁶; • testul coordonării cu alt adjectiv calificativ: *un om inteligent și harnic*).

În condițiile grupării cu un adjectiv determinativ, adjectivul calificativ este postpus acestuia, căci „califică” întreaga sintagmă: [[*un copil handicapat*] *inteligent*], [[*un copil român*] *inteligent*].

Exceptând adjectivele calificative cu topică obligatoriu antepusă (*bietul/ sărmanul/ săracul om*), celelalte adjective calificative pot primi și *utilizări „determinative”*, a căror marcă gramaticală se face fie prin vecinătăți „partitive” și „restrictive” (*Dintre studenți, mă interesează numai studenții inteligenți*), fie prin restricții obținute cu ajutorul articolului hotărât, eventual dublat de articolul demonstrativ (*Dintre studenți, mă interesează studenții (cei) inteligenți*). Prezența articolului demonstrativ este un semn suplimentar de utilizare „determinativă” a adjectivului calificativ, după cum izolarea unui adjectiv este un semn de utilizare „calificativă” a acestuia; vezi: *Copiii, inteligenți, înțeleg lucrurile mai bine decât adulții*, unde indivizii, deja identificați, primesc o calificare suplimentară, calificare privind întreaga clasă de indivizi specificați cu trăsătura „copil”²⁷.

4.1.2.1. În operația de substantivizare a adjectivului calificativ, constatăm următoarele compatibilități și incompatibilități:

- (1) *Dintre studenți, au fost aleși inteligenții.*
- (2) „*De această strategie nu se pot teme decât naivii*” (RLib, supliment)
- (3) *Dintre studenți, au fost aleși cei inteligenți.*
- (4) *Dintre studenți, au fost aleși *mai inteligenții/ *foarte inteligenții.*
- (5) *Dintre studenți, au fost aleși cei mai inteligenți.*
- (6) *Dintre studenți, au fost aleși cei foarte inteligenți.*
- (7) *Dintre studenți, au fost aleși unii mai inteligenți/ unii foarte inteligenți.*
- (8) *Dintre studenți, au fost aleși alții mai inteligenți/ alții foarte inteligenți.*

Utilizările (1), (2), (3), în raport cu (4), pun în evidență că „gradarea” este o barieră pentru substantivizare. Exemplul (5), care pare să spună că substantivizarea este admisă totuși în cazul superlativului relativ, trebuie interpretat cu toată prudența, dată fiind posibilitatea interpretării pronominală a componentului *cei* „aceia mai inteligenți”. Interpretarea este susținută și de construcția (5), unde superlativul absolut (*foarte inteligenți*) apare în condițiile aceluiași *cei*, precum și de construcțiile (7-8), unde gradarea apare fără echivoc în condițiile unui cap de grup pronominal (*unii, alții*) și, implicit, ale păstrării naturii adjectivale a adjectivului.

Utilizările „partitive” din (1),(2),(3) (vezi, în (1,3), utilizarea prepoziției partitive *dintre*, iar, în 2, utilizarea restrictivului *decât*) și blocarea substantivizării în cazul gradării (vezi 4) conduc spre observația că substantivizarea are loc în condițiile utilizării contextual „determinative” a adjectivului calificativ *inteligenti*. Totuși, construcții cu adjectivul substantivizat în ipostază pur „calificativă” nu sunt total inacceptabile, substantivizarea fiind posibilă și în construcții cu articulare nehotărâtă sau fără articulare:

- (9) „*să se strice un car de mațe pentru o zgârcită și-o cărpănoasă!*”
(Adameșteanu),
- (10) *În asemenea excursii, merg snobi și proaspăt înstăriți.*

4.1.2.2. O substantivizare specifică adjectivelor calificative apare în următoarele tipare de construcție:

- (a) în tiparul apozitional N_1N_2 : *fata, fățarnica; Ion, nebunul; el, fățarnicul;*
- (b) în tiparul N_2deN_1 : *nebuna de profesoară; ipocrita de mătușă; „moapsa de proprietăreasă”, „amărâta asta de pensie”;*

- (c) „Că mai are dreptate și **cața de cumnată-mea**”, „**capra de cumnată-mea**” (Adameșteanu);
- (d) în structuri vocative: **Dragule!, Scumpule!, Iubito!, Șireato!, Proasto!**;
- (e) în enunțuri „generice” (în proverbe): „**Arogantul se are doar pe sine**”; „**Nada se întinde vanitosului ca peștelui, nu pentru a-l hrăni, ci pentru a-l prinde**”(Iorga); **Leneșul mai mult aleargă, scumpul mai mult păgubește**.

Tiparul (c) permite includerea pe prima poziție a unui forme la origine substantivale²⁸. Procesul derivativ este mai complicat: întâi, are loc o utilizare adjectivală „calificativă” a substantivului (*cumnată-mea este cață, capră*), iar, în a doua etapă, se produce „substantivizarea” adjectivului intermediar, el însuși provenit din substantiv.

Tiparele (b-c) deschid posibilitatea „calificării” pentru componente (substantive proprii și pronume personale) care, în mod curent, nu acceptă calificarea, neadmițând atașarea imediată și neizolată a unui adjectiv (*Nicolae *nebun, tu *vanitos, dar nebunul de Nicolae, vanitosul de tine*).

Pentru (a,b,c), dezambiguizarea componentului implicat de centru se face contextual (anaforic, în (a); cataforic în (b-c)), sursa referențială, existentă obligatoriu în enunț, anticipând centrul (*Ion=nebunul*) sau succedându-l (*nebuna=profesoară, ipocrita=mătușă*). Pentru (d), tipar al adresării directe, dezambiguizarea este deictică, contextul situațional asigurând identificarea persoanei. Pentru tiparul (e), citirea generică exclude orice fel de ambiguitate, căci articolul hotărât, funcționând aici ca un cuantificator universal, permite decodarea într-un singur fel: „orice individ care are proprietatea *arogant/ vanitos/ leneș/ scump*”, cu singura informație suplimentară a unui „individ cu trăsătura +Uman”. Informația provine din caracteristicile selecționale ale adjectivelor *arogant, vanitos, leneș, scump* („cel care se scumpește”), care nu se pot combina decât cu genți „umani”.

4.2. Substantivizarea participiului

Trăsătura substantivizării participiului derivă din natura *adjectivală* a acestuia. De aceea, este legată nemijlocit de posibilitatea participiului de a se „adjectiviza”.

Ca și alte adjective, și adjectivele participiale se pot substantiviza fie prin mijloace morfosintactice (vezi: *Aleșii poporului ne-au trădat așteptările, Învățații secolului trecut aveau o pregătire enciclopedică.*), fie prin mijloace exclusiv sintactice, deci prin așezare în contexte tipic substantivale (vezi: *Spune vrute și nevrute*, unde participiul ocupă poziția de complement direct; *Sunt rechemăți câțiva trimiși de peste hotare*, unde participiul ocupă poziția de subiect și apare în vecinătatea unui adjectiv cantitativ; *spitalul de arși, din auzite, din văzute*, unde participiile apar în context prepozițional, iar, în prima construcție, are și funcția de atribut).

Nu se pot substantiviza însă decât *participiile adjectivizabile*. Și, deși, în mod curent, adjectivul românesc este adjectivizabil, există o clasă numeroasă de verbe al căror participiu nu se poate adjectiviza²⁹.

- Nu se adjectivizează participiile verbelor inergative³⁰, care, în raport cu cele inacuzative³¹ și cu cele tranzitive, se disting, în mod curent, prin particularitatea de a nu și adjectiviza participiul: **copil înotat, *câine lătrat, *pisică mieunată, *om sforăit, *cal nechezat, *copil tușit, *copil strănutat*.

- Nu se adjectivizează nici participiile altor verbe intransitive, unele chiar inacuzative: **vânt adiat, *copil murit, *copil tremurat, *copii depinși de părinți, *copil*

sinchisit de...; vezi și alte intransitive: **elev comportat bine*, **copil beneficiat de bursă*, inclusiv unele copulative³²: **copil părut bolnav* etc.

- De observat că toate participiile neadjectivizabile provin de la verbe intransitive non-agentive, care actualizează fie pacientul, fiind deci inacuzative (**vânt adiat*), fie beneficiarul (**copil beneficiat de bursă*), fie experimentatorul (**copil sinchisit de*) etc.

- O formă participială omonimă, după cum provine de la un verb tranzitiv, de la unul inacuzativ sau de la un verb inergativ (în situații de omonimie), se poate adjectiviza sau, dimpotrivă, nu admite adjectivizarea (vezi: *lână toarsă* (de la verbul tranzitiv) vs. **pisică toarsă* (de la verbul inergativ); *om acționat în judecată* (de la verbul tranzitiv) vs. **om acționat corect* (de la un intransitiv inergativ); *praf aspirat* (de la tranzitiv) vs. **sportiv aspirat la titlul olimpic* (de la un intransitiv inergativ); *femeie asistată la naștere* (de la un tranzitiv) vs. **femeie asistată la durerea celorlalți* (de la un intransitiv inergativ)).

- Nu există o relație necesară între satisfacerea structurii pasive și satisfacerea structurii adjectivale. Există participii ale unor verbe tranzitive care nu pot apărea în structuri pasive, dar pot apărea în construcții adjectivale. Vezi: **Banii sunt avuți de mine*, dar *banii avuți în buzunar*. Este și cazul verbelor tranzitive psihologice, cu experimentatorul în poziția obiectului direct, care nu satisfac structura pasivă, dar care apar în construcții adjectivale: *copil uimit*, *entuziasmat*, *pasionat*, *copleșit de durere*.

În concluzie, inventarul de participii care nu se pot adjectiviza depășește, în cazul intransitivelor, clasa inergativelor, iar, în cazul tranzitivelor, nu coincide cu clasa celor pasivizabile, depășind-o, ca număr, pe aceasta. Pentru chestiunea în discuție, nu poate fi vorba de substantivizarea participiului (realizată obligatoriu prin intermediul utilizării lui adjectivale) decât în cazul *participiilor adjectivizabile*.

În funcție de tipul de verb al cărui participiu se folosește, adjectivul participial păstrează trăsături de tip verbal sau, dimpotrivă, se „îndepărtează”, în mai mare măsură, de natura verbală a bazei. Dacă participiul provine de la un verb agentiv, „originea” verbală a acestuia este mai transparentă, iar dacă participiul provine de la un verb non-agentiv, de stare, natura verbală se manifestă într-un grad mai mic, adjectivul participial, de tip *evaluativ*, pierzând în mai mare măsură caracteristicile verbale³².

Anumite trăsături de tip verbal (mult limitate) se manifestă însă pentru *orice* tip de participiu. Aceste trăsături sunt „transferate” integral în construcția substantivizată, manifestându-se, în plan sintactic, prin prezența unor determinanți de tip verbal și a unor roluri tematice caracterizând verbul. Să se observe determinanții din construcții ca: *mai sus indicații, trimișii în străinătate pentru specializare, plecații în război, rămașii acasă, răniții la cap, dispăruții de la fața locului*).

4.3. Efecte generale ale substantivizării adjectivului și a participiului

Indiferent de tipul de substantivizare, efectele în plan sintactico-semantic sunt comune:

- restrângerea grupului sintactic, prin eliminarea centrului de grup;
- concentrare sintactico-semantică a grupului asupra unuia dintre componente (adjectivul substantivizat);
- creșterea rolului contextului în decodarea grupului nominal, prin „legarea” centrului substantivizat de context (de contextul lingvistic sau situațional). În condițiile

unui substantiv prototipic ca centru, acesta, plin referențial, nu are nevoie de „legare”, fiindu-și suficient lui însuși. În condițiile substantivizării adjectivului/ participiului, „legarea” este absolut necesară pentru dezambiguizare. În situații de „nelegare” contextuală și în absența informațiilor extralingvistice provenind dintr-un fond comun de cunoștințe (vezi construcții din registrul colocvial-popular: „Știi, dragă, **fostul** mi-a tăiat azi calea; *l-am evitat cât am putut*” sau un titlu de ziar ca: „*Morala și ambiția la **un fost***” (RLit)), participiile substantivizate și, implicit, enunțurile care le conțin rămân ambigue (*fostul soț?*, *fostul director?*, *fostul ministru?*, *fostul demnitar?*, *fostul nomenclaturist?* etc.).

NOTE:

¹ Pentru accepția termenilor *conversiune* și *substantivizare*, ultimul, ca tip de conversiune, vezi DSL₂, 143, 516; vezi și Dindelegan (1992a), 26-35, și Groza (2000).

² Pentru conceptul de *clasificator* (*flexionar vs. sintactic*), vezi Dindelegan (2002a), 36 și urm.

³ Există o clasă restrânsă de pronume care acceptă determinarea prin adjectiv (*ceva interesant, altceva nou, nimic nou*), adjectivul neapărând, în acest caz, ca marcă sintactică de substantivizare.

⁴ Pentru unele aspecte ale *substantivizării pronumelui, a numeralului, a gerunziului, a adverbului, a interjecției*, vezi Dindelegan, *op.cit.*, 28-29,30,32. Pentru cazul special al numeralului, care oscilează între utilizarea *accidental* substantivală și utilizarea *normal* (*matricial*) substantivală, vezi Dindelegan (2003), capitolul destinat numeralului.

⁵ Clasa **substantivizărilor accidentale** este constituită din substantivizări cu funcție stilistică și metalingvistică.

• Substantivizări ca: („*mă iubeau nespus –mi-au spus și mie **nespus-ul** în față*”; „*Mi s-a părut, am mai zis, un număr slab. Alcătuit din gemete ultime, din <Ce să mai...>-uri lehămetite*” (Goma III); „**știți că-uri**”(apud Groza (2000), 343) sunt ușor de recunoscut, dată fiind prezența indicilor morfologici de substantivizare: articol, desinențe specifice substantivului. Prin substantivizări **autonimice**, orice cuvânt, grup sintactic sau orice fragment de enunț (fără nici o limită) poate fi substantivizat, substantivizarea autonimică însemnând utilizarea unui semn/ fragment de semne nu pentru a trimite la sensul „real”, ci pentru **a se autodesemna**.

• Unele substantivizări, precum substantivizarea formelor verbale personale, sunt cu totul inedite, spectaculoase, apărând în limbajul poetic, cu o evidentă funcție stilistică (*Cu animale vii/ încăpute în a fi; Eroarea este îndepărtată de este/ Eroarea este estele fără să fie el; Falstaff, ah, Falstaff! [...] fiițare marcată la mijloc cu sunt* (Nichita Stănescu) (apud Murăruș (2000), 189). Chiar și în poezie, ele sunt posibile numai într-o sintaxă ca cea a lui Nichita Stănescu, ale cărei intenții, urmărite programatic, constau tocmai în violarea regulilor sintactice ale limbii și înlocuirea cu reguli proprii, de natură subiectivă.

⁶ Pentru cazul special al substantivizării unităților frazeologice verbale, vezi Groza (2000), 337 și urm.

⁷ O amplă analiză a fenomenului apare în Carabulea, Popescu-Marin (1967), 277-320. Mai nou, problema este reluată de Stan (1998).

⁸ O listă mai bogată a verbelor care nu admit infinitivul lung substantivizat apare în Cornilescu (1999), 489-490 (vezi și: **răderea*, **respirarea*, **muncirea*, **călătorirea*, **sforăirea*, **lătrarea*, **locuirea*, **plouarea*, **urlarea*; de observat că am eliminat formele mai puțin sigure). Autoarea stabilește o relație între tipul de verb și compatibilitatea vs. incompatibilitatea cu infinitivul lung sau cu supinul substantivizat, verbele inacuzative (ergative) admitând ambele tipuri de substantivizare, în timp ce verbele inergative, numai supinul substantivizat, nu și infinitivul. Și chiar dacă nu poate fi vorba de o relație absolut obligatorie (*a muri*, de exemplu, este inacuzativ și nu acceptă nici una dintre formele de substantivizare: **murirea*, ?*muritul*), totuși o *preferință*, în sensul celor observate de Cornilescu (1999), se poate constata.

⁹ Pentru listă, vezi Carabulea, Popescu-Marin, *art. cit.*, 285.

¹⁰ Apariția actuală a infinitivului lung cu valoare verbală este extrem de limitată, conservându-se numai în câteva construcții *fixe* de condițional inversat cu valoare invectivă (*Dar-ar dracu-n tine!, Fir-ai să fii!*). Dată fiind această situație, se poate vorbi despre totala eliminare a infinitivului lung cu valoare „verbală”.

¹¹ Soluția derivării, implicit a „lexicalizării” sufixului apare în Carabulea, Popescu-Marin, *art. cit.* Vezi aceeași interpretare în Coteanu, Forăscu, Vrănceanu (1985), 216.

¹² Pentru substantivizarea supinului, vezi Carabulea, Popescu-Marin, *art.cit.*; vezi și Stan, *lucr. cit.* Pentru relația cu infinitivul substantivizat, vezi Cornilescu, *art.cit.* Pentru caracterizarea sintactică a structurilor substantivizate cu supin, pentru dubla lor natură: verbală și nominală și pentru gradele de nominalizare caracterizând diversele tipuri de supin și pentru comparația cu alte forme verbale nepersonale, vezi Dindelegan (1992b), 128-134.

¹³ Singurul tipar sintactic în care, deși cu valoare substantivală, poate apărea supinul *oricărui verb*, inclusiv al verbului *a fi*, este tiparul prepozițional tematizat: **De văzut**, *am văzut multe*; **De fost**, *am fost și eu* (vezi întreaga discuție în Dindelegan (2001), 5-14). În alte tipare cu supin substantivizat, inventarul de verbe care acceptă acest tip de substantivizare, deși numeros, nu este totuși general, supinul substantivizat nefiind posibil pentru orice verb.

¹⁴ În Dindelegan (1976), 135-136, se stabilește o ierarhie a gradelor de nominalizare, implicit a gradelor de „deviere” față de comportamentul verbului prototipic. În raport cu infinitivul și gerunziul, care păstrează capacitatea de a lexicaliza un subiect propriu, păstrează posibilitatea de a primi clitice pronominale de acuzativ și prezintă forme distincte de diateză, supinul, lipsit de toate aceste caracteristici, este mai „deviant” decât primele două.

¹⁵ Chiar și în construcțiile cu flexiune și sintaxă substantivală, natura verbală a „bazei” se face simțită prin păstrarea (totală sau parțială) a grilei de roluri tematice caracterizând verbul sau prin capacitatea de a primi determinanți temporali, aspectuali și modali, tipici verbului (vezi: *culesul treptat al porumbului de către...cu mașini specializate*, unde, deși cu flexiune și sintaxă substantivală, supinul primește trei roluri provenind de la verb: pacientul, agentul și instrumentul, precum și un determinant aspectual).

¹⁶ Într-un excelent articol al Valeriei Guțu Romalo (Guțu Romalo (1964), 59-68), autoarea, constatând diferențele de comportament dintre două utilizări ale supinului, propune testele de recunoaștere a paradigmei „verbale” vs. „nominale”, după cum forma analizată satisface sau nu un context diagnostic al verbului, și anume: vecinătatea obiectului direct. Aparține paradigmei verbale supinul din construcții ca: *Continuă de spus neadevăruri*, *Se satură de spus neadevăruri*, dar nu aparține paradigmei verbale, ci unei paradigme nominale supinul din construcții ca: *Participă la strânsul recoltei*, *Am plecat la strâns de fân*. Toate studiile ulterioare destinate supinului preiau, într-o formă sau alta, și fructifică această idee.

¹⁷ Cf. Dindelegan (2003), articolul destinat gradelor de tranzitivitate, unde supinul, deși admite combinarea directă cu un nominal, se află, în raport cu alți regenți tranzitivi, pe treapta „cea mai de jos” a tranzitivității.

¹⁸ Prin *lexicalizare*, avem în vedere aici numeroasele situații de substantivizare a adjectivului/ participiului devenite „permanente”, deci acceptate și interpretate ca intrări distincte de dicționar.

¹⁹ Vezi, în completarea celor aici discutate, două ample studii destinate problemei: Diaconescu (1962), 197-278; Coja (1962), 279-183.

²⁰ Pentru adjectivele cu rol de restrângere a referinței la *subclase de referenți*, vezi Touratier (2000), 143.

²¹ În condiții speciale de utilizare a articolului, clasa „captează” și adjective calificative/ evaluative, care, grație articolului, ajung să restrângă referința substantivului la subclase de referenți cu o anumită proprietate; vezi *infra*, § 4.1.2.

²² Trăsătura nesatisfacerii contextelor de gradare, deși are o valoare cvasigenerală, trebuie urmărită diferențiat de la o utilizare la alta, în funcție de „proprietatea” reală pe care o exprimă. În cursul acestui articol, de exemplu, adjectivele determinative *nominal*, *verbal*, negradabile în condiții curente, au fost folosite la comparativ (vezi: *natura mai nominală/ mai verbală a supinului*), plecând de la observarea existenței unei *ierarhii* a gradelor de nominalizare, unele utilizări ale supinului fiind „mai nominale”, iar altele „mai verbale”.

²³ Pentru alte exemple: *sanitare*, *chimicale*, *electrocasnice*, *suculente*, vezi Nedelcu (2002).

²⁴ Pentru creațiile noi din terminologia lingvistică, vezi Dindelegan (2002b), 47-56.

²⁵ Pentru situația revigorării lui *-uri* în româna actuală, exceptând creațiile obținute prin substantivizarea adjectivelor, vezi Dindelegan (2002a), 41; vezi și alte indicații bibliografice incluse aici.

²⁶ Testul satisfacerii tiparului N_2deN_1 se aplică numai pentru „calificări” din sfera „negativă” (vezi Coja, *art. cit.*; vezi și ample analize pentru corespondentele franțuzești datorate lui Milner (1978) și Ruwet (1982)). Nu este exclusă nici posibilitatea utilizării și pentru proprietăți „pozitive”, dacă există o intenție vădit ironică (*deșteptul/ fericitul de tine!*) sau dacă modul de percepție al proprietății de către locutor este „negativ” (*darnica de Ioana!*). Nu trebuie trecut cu vederea faptul că proprietățile evaluative (din prima poziție a tiparului sintactic) sunt de tip subiectiv, percepția lor fiind, în anumite limite, variabilă de la un locutor la altul.

În Milner (1978), 202-204, se atrage atenția asupra non-autonomiei referențiale a componentelor din (A): *cretinul de profesor!*, trăsătură diferențiată față de (B): *Profesorul este cretin*, unde *cretin* este autonom, însemnând că „un individ identificat și având calitatea de profesor este și cretin”. În consecință, se deosebește un *cretin*₁, din (B), autonom referențial, de un *cretin*₂, din (A), non-autonom, cu o interpretare situațională, modalizantă. Și deși se stabilesc diferențe semantice sensibile între *cretin*₁ și *cretin*₂, numai *adjectivele calificative* (în discuția noastră, numai adjectivele de tipul *cretin*₁) pot satisface structura non-autonomă (A). De aceea, structura de tip (A) poate servi drept test al „calificării”.

²⁷ Vezi Touratier (2000), 143-144.

²⁸ De văzut Noailly (1990), o amplă lucrare privind utilizarea „adjectivală” a substantivului, fenomen care poate fi urmărit, cu trăsături similare, și în română.

²⁹ Detalii pentru acest aspect apar în Dindelegan (2003), în studiul destinat participiului.

³⁰⁻³¹ Distincția dintre verbele *inacuzative (ergative)* și *inergative* este de dată recentă și privește verbele intransitive din gramatica tradițională (vezi DSL₂, 274). Prima clasă (a verbelor inacuzative) privește intransitivele care așază argumentul/ actantul Pacient în poziția de subiect, fără ca verbul să apară într-o construcție pasivă (tipul: *Profitul crește/ scade, Fântâna seacă, Copilul cade, Copilul pleacă/ ajunge acasă* etc.). A doua clasă (clasa inergativelor) privește intransitivele de tip agentiv, care așază în poziția subiectului Agentul (tipul: *Copilul aleargă/ merge/ înotă/ se plimbă*). Distincția sintactico-tematică se corelează și cu o distincție gramaticală, manifestată, în română, *aproape* cu regularitate prin adjectivizarea vs. non-adjectivizarea participiului.

³² Cele mai multe copulative acceptă adjectivizarea participiului: *țări foste comuniste/ devenite libere/ rămase neschimbate*; fac excepție *părea, însemna*.

Bibliografie utilizată:

- Carabulea, Popescu-Marin (1967) = Elena Carabulea, Magdalena Popescu-Marin, *Exprimarea numelui de acțiune prin substantive cu formă de infinitiv lung și de supin*, în „Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română”, vol. al IV-lea, Edit. Academiei, p.277-320
- Coja (1962) = Ion Coja, *Substantivarea adjectivelor care denumesc însușiri omenеști negative*, în „Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română”, vol. al III-lea, Edit. Academiei, p. 279-284
- Cornilescu (1999) = Alexandra Cornilescu, *Romanian nominalizations: case and aspectual structure*, în „Linguistics”, 37 (2001), 467-501
- Coteanu, Forăscu, Vrănceanu (1985) = Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul*, ediție revizuită și adăugită, București, Edit. Didactică și Pedagogică
- Diaconescu (1962) = Ioana Diaconescu, *Substantivarea adjectivului în limba română*, în „Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română”, vol. al III-lea, p.197-278
- Dimitrescu (2002) = Florica Dimitrescu, *Despre culori și nu numai. Din cromatica actuală*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, Edit. Universității București, p.147-184
- Dindelegan (1976) = Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxa limbii române. Sintaxa grupului verbal*, București, Tipografia Universității București
- Dindelegan (1992a) = Gabriela Pană Dindelegan, *Teorie și analiză gramaticală*, Edit. Coresi SRL
- Dindelegan (1992b) = Gabriela Pană Dindelegan, *Sintaxă și semantică. Clase de cuvinte și forme gramaticale cu dublă natură*, București, Tipografia Universității București
- Dindelegan (2001) = Gabriela Pană Dindelegan, *Un tipar sintactic de „tematizare forte”: De văzut, am văzut destule*, în „Limba și literatură”, București, SSF, vol. I-II, 2001, p.5-14
- Dindelegan (2002a) = Gabriela Pană Dindelegan, *Formații substantivale recente și rolul „clasificatorilor” în actualizarea lor contextuală*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, Edit. Universității București, p. 31-46

- Dindelegan (2002b) = Gabriela Pană Dindelegan, *Din nou despre terminologia lingvistică. „Adaptarea” morfosintactică a noilor termeni*, id., p. 47-56
- Dindelegan (2003) = Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Edit. Humanitas (sub tipar)
- DSL₂ = Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Edit. Nemira, 2001
- Groza (2000) = *Aspecte ale substantivării frazeologismelor verbale în limba română actuală* (revistă universitară sud-coreeană), p. 337-349
- Guțu Romalo (1964) = Valeria Guțu Romalo, *Un procedeu distribuțional de delimitare a paradigmelor*, în SCL, XV (1964), 1, 59-68
- Milner (1978) = J.-C. Milner, *De la syntaxe à l'interprétation. Quantités, insultes, exclamations*, Paris, Le Seuil, 198-251
- Murăruș (2000) = Oana Chelaru-Murăruș, *Nichita Stănescu. Subiectivitatea lirică*, București, Edit. Univers
- Noailly (1990) = Michèle Noailly, *Le substantif épithète*, Paris, PUF
- Ruwet (1982) = N. Ruwet, *Grammaire des insultes et autres études*, Paris, Le Seuil, p.239-313
- Stan (1998) = Camelia Stan, *Gramatica numelor de acțiune din limba română*, teză de doctorat (în curs de apariție)
- Touratier (2000) = Christian Touratier, *La sémantique*, Paris, Armand Colin

Surse:

- DCR₂ = Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, București, Edit. Logos, 1997
- DOOM² = *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediție nouă (sub tipar)
- Adameșteanu = Gabriela Adameșteanu, *Dimineața pierdută*, București, Edit. Albatros, 1991
- Creangă = Ion Creangă
- Eminescu = Mihai Eminescu
- Goma III = Paul Goma, *Jurnal de noapte-lungă*, București, Edit. Nemira
- Iorga = Nicolae Iorga, *Cugetări*
- RLib = „România liberă”, cotidian
- RLit = „România literară”, săptămânal
- Zafiu = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Edit. Universității București, 2001

ASPECTS DE LA NOMINALISATION EN ROUMAIN ACTUEL. FORMES ET COMPORTEMENT DE L'ADJECTIF NOMINALISE

(Résumé)

L'auteur présente trois modalités régulières (grammaticales) de nominalisation: l'infinitif "long", le "supin" nominal et l'adjectif nominalisé (y compris le participe passé). L'auteur décrit le mécanisme syntaxique et sémantique de la conversion dans tous les trois cas, en soulignant les différences entre les infinitifs "longs" et les "supins" nominaux.

En ce qui concerne les adjectifs et les participes passés nominaux, l'auteur suit, séparément, la nominalisation de l'adjectif qualificatif et celle de l'adjectif classificateur (relationnel), d'une part, et la nominalisation des participes passés, de l'autre, en observant les traits communs et leurs différences. L'auteur présente les limites du fait analysé (les participes passés non-adjectivables et non-nominalisables) et les effets de la nominalisation (l'ambiguïté en cas de l'ellipse de la tête nominale et le rôle du contexte linguistique ou situationnel pour résoudre l'équivoque). On examine, spécialement, l'usage des adjectifs "nominaux" en roumain actuel, leur comportement dans le langage standard et dans les langages spécialisés.

